

Marek Siewniak, Wojciech Bobek

Aleje historyczne – dobre przykłady: aleja 3 Maja w Krakowie i aleja NMP w Częstochowie

Kurier Konserwatorski nr 8, 5-12

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aleje historyczne – dobre przykłady: aleja 3 Maja w Krakowie i aleja NMP w Częstochowie

Marek Siewniak*, Wojciech Bobek**

WSTĘP

Historyczne aleje miejskie bardzo często decydują o wizerunku i tożsamości danego miasta. Tworzone wzdłuż najważniejszych szlaków komunikacyjnych, tzw. dróg wypadowych, są jego żywą reklamą. Niejednokrotnie aleja pełniła rolę miastotwórczą, co widać dobitnie na przykładzie rozwoju urbanistycznego Częstochowy. Konieczność podejmowania działań rewaloryzacyjnych zauważana jest zarówno przez specjalistów, jak i przez coraz większe grono mieszkańców i zarazem głównych użytkowników tych przestrzeni¹. Planowanie i rozpoczynanie takich działań, w stosunku do tej specyficznej części historycznej zieleni miejskiej, powinno mieć charakter priorytetowy, gdyż mają one podstawowe znaczenie dla percepcji konkretnych fragmentów lub nawet całych miast. Jako że zwykle tworzą szlaki komunikacyjne o pierwszorzędym znaczeniu, powinno się brać pod uwagę przede wszystkim bezpieczeństwo uczestników ruchu pieszego, rowerowego, samochodowego i tramwajowego.

GENEZA

Większość zabytkowych alej polskich miast powstała głównie w dobie osiemnasto-, dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych przemian rozwojowych. Szybko zyskiwały one na znaczeniu, stanowiąc główne szlaki wyprowadzające z miasta², czy też lokalnie doprowadzając do ważnych miejsc³ lub im towarzysząc⁴. Obsadzone były różnymi gatunkami drzew. Ich dobór był nie zawsze trafny i dostosowany do warunków miejsca. Wiele z nich długo trwało w niezmienionej formie, organizując przestrzeń miast. Zasadnicze i zauważalne problemy zaczęły się wraz ze wzrostem ruchu kołowego i intensywności użytkowania tych szlaków. Stan większości alej w coraz szybszym tempie zaczął się pogarszać i obecnie jest daleki od zadowalającego. Wciąż brakuje spójnego programu działania rewaloryzacyjnego dla tych zabytkowych obiektów, co skutkowało i skutkuje prowadzeniem nieskoordynowanych, tylko doraźnych, prac pielęgnacyjnych, wycinek i nasadzeń⁵. Spowoduje to znikanie historycznych układów z przestrzeni Krakowa.

* prof. dr hab. inż. Marek Siewniak jest Prezesem Honorowym Międzynarodowego Towarzystwa Uprawy i Ochrony Drzew oraz Przewodniczącym Europejskiej Rady ds. Drzew (EAC).

** Wojciech Bobek jest pracownikiem Instytutu Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej.

¹ Na podstawie własnych rozmów, wywiadów i opinii mieszkańców i użytkowników wielu alej polskich miast – szczególnie w Krakowie, Warszawie, Puławach.

² Dla przykładu w Krakowie: obecna aleja 29-tego Listopada obsadzona kasztanowcami – jako trakt na północ, czy obecna aleja Jana Pawła II obsadzona jesionami jako trakt na wschód w kierunku Mogiły, czy też obecna ulica księcia Józefa obsadzona kasztanowcami, wyprowadzająca na za-

chód i południowy zachód.

³ Dla przykładu w Krakowie: obecna aleja Jerzego Waszyngtona obsadzona kasztanowcami – prowadząca do fortu i kopca Kościuszki, czy obecna aleja Dygasińskiego obsadzona lipami – prowadząca do pałacu Jerzmanowskich, czy wreszcie aleja NMP w Częstochowie – prowadząca na Jasną Górę.

⁴ Dla przykładu: aleje 3 Maja i Focha obsadzone lipami i jesionami, otaczające krakowskie Błonia.

⁵ Większość prac prowadzonych w tych alejach kończy się usunięciem poszczególnych drzew i niekiedy nasadzeniem nowych drzew, wykonywanym bez projektu, przy zastosowaniu wątpliwej jakości materiału roślinnego, co przyczynia się do dalszego pogłębiania problemów danej alei.

1. Wymarsz Pierwszej Kadrowej z „Oleandrów” w Krakowie 5.08.1914 r. Za: A. Kozioł, *Wielka Łąka czyli krótka historia krakowskich Błóż*, Kraków 2005.

ALEJA 3 MAJA W KRAKOWIE

Aleja 3 Maja w Krakowie odchodzi od historycznego centrum Krakowa w kierunku na zachód. Rozdziela ona rozległe tereny sportowo-rekreacyjne: Błóż od południa i kompleksu Parku Jordana oraz TS Wisła od północy. W 2000 r. decyzją Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków aleja 3 Maja jako integralny element Błóż Krakowskich została wpisana do rejestru zabytków miasta Krakowa (A-1114). Powstała w wyniku regulacji tego obszaru w latach 1912-14. Prostokreślny przebieg wytyczony został wzdłuż wówczas uregulowanej, a później skanalizowanej rzeki Rudawy. Pierwotnie aleja była układem czterorzędowym z dwoma rzędami lip, prowadzącymi ciąg pieszy i dwoma rzędami jesionów, obejmujących jezdnię dla trakcji konnej. W pierwszej kolejności posadzono dwa rzędy jesionów, a po kilku latach dosadzono dwa rzędy lip. Stan taki wraz z nawierzchnią szutrową przetrwał do czasów powojennych. Układ trójrzędowy powstał w latach 1955-56 poprzez wycięcie wewnętrznego (północnego) rzędu lip. Część piesza alei została poszerzona i „wysmółwana”, podobnie jak nawierzchnia ciągu jezdniowego pomiędzy dwoma rzędami jesionów⁶. W tym okresie wzdłuż alei od strony Parku Jordana rozbudowano dwutorową linię tramwajową. W latach 90. XX w. na wyasfaltowanym pasie alei pieszej wydzielono ścieżkę rowerową. Zmieniono organizację ruchu w pasie jezdniowym przez wprowadzenie elementów ograniczających ruch, m.in. dwa pasy ruchu ograniczono do jednego, a na drugim wydzielono parking. W środkowym rzędzie funkcjonuje linia dwuramiennych latarni. W rzędzie lip posadowione zostały ławki, kosze na

śmieci, linia hydrantów i kilka automatów telefonicznych. Podczas ostatniego remontu torowiska pokryto je trawnikiem.

Aleja pełni wielorakie funkcje, od kompozycyjno-przestrzennych poprzez rekreacyjne, reprezentacyjne do komunikacyjnych. Stanowi atrakcyjną północną ścianę wnętrza Błóż Krakowskich. Z niej lub poprzez nią obserwuje się atrakcyjne panoramy z Wawelem i Kopcem Kościuszki.

Warunki siedliskowe drzew pogorszyły się wraz z umocnieniem nawierzchni oraz zwiększeniem intensywności użytkowania. Przestrzeń korzenienia się lip została silnie ograniczona z jednej strony. Oba rzędy jesionów znalazły się w wąskich, dwumetrowych, wtórnych pasach wegetacyjnych. Rzędy drzew przebiegają w przeważającej części nie wzdłuż środkowej osi pasów wegetacyjnych, lecz wzdłuż brzegów, a przez to są narażone na uszkodzenia i stanowią jednocześnie zagrożenie dla pojazdów. Dodatkowo doszło do wyraźnych niekorzystnych zmian wysokościowych gruntu w przekroju poprzecznym niwelety alei. Wiele drzew zostało przysypanych.

Historyczny dobór gatunkowy należy uznać za optymalny. Rząd lip zbudowany jest z drzew reprezentujących gatunki: *Tilia xeuropaea*, *Tilia 'Euchlora'* i *Tilia cordata*. Silna redukcja dolnych partii koron lip spowodowała niekorzystne zmiany w estetycznym oddziaływaniu tego rzędu jako ściany Błóż. Jesiony siedliskowo nawiązywały do historycznego, zasypanego cieku Rudawy. W obu rzędach jesionowych spotyka się dość przypadkowo gatunki *Fraxinus americana*, *Fraxinus pennsylvanica* oraz *Fraxinus angustifolia*. Wolniej rosnące i niższe lipy po stronie południowej układu umożliwiły rozwój wyższych jesionów. Wadą jesionów są zbyt duże rozmiary, nisko rozgałęziające się grube gałęzie (konary), które chronicznie kolidują z linią tramwajową i parkującymi autokarami. Konieczność zapewnienia maksymalnej skrajni pionowej doprowadziła do niewspółmiernego podkrzesania drzew, co jest bezpośrednim powodem drastycznego spadku witalności drzew oraz wbrew intencjom do obniżenia poziomu bezpieczeństwa statycznego⁷. Liczne, rozległe rany stały się miejscami infekcji grzybów rozkładających drewno. Postępujące pogorszenie stanu drzew powodowało konieczność doraźnych działań, polegających na usuwaniu i dosadzaniu pojedynczych drzew. Wyraźnie zróżnicowana grubość pni drzew świadczy o ciągłym uzupełnianiu. Nocna wichura z 23 na 24 sierpnia 2007 r. spowodowała znaczne spustoszenia w drzewostanie całego miasta;

⁶ Informacja ustna mieszkańca pobliskiej ul. Chopina, p. Józefa Szczudło.

⁷ M. Siewniak, W. Bobek, *Podkrzesywanie drzew*, „Zieleń Miejska” 2007, nr 2(5).

istotnie ucierpiała też aleja 3 Maja. Drzewostan alejowy zaczął wzbudzać obawy.

W listopadzie 2007 r. została wykonana szczegółowa inwentaryzacja i waloryzacja dendrologiczna. Oprócz wymiarów określony został dokładnie, wizualnie stan zdrowotny każdego drzewa. Uwzględniono 24 cechy, a analiza tych danych dla każdego drzewa stała się podstawą waloryzacji drzewostanu. Określono przy tym wartości zdrowotności, statyki i znaczenia kompozycyjnego dla układu. W ten sposób powstała **liczba waloryzacyjna** jako syntetyczna informacja o stanie i wartości pojedynczego drzewa. Drzewa zostały przypisane do jednej z sześciu następujących kategorii jakościowych, którym nadano średnie waloryzacyjne (patrz Tabela 1)

W drzewostanie alejowym wyróżnia się: grupę drzew starych, oryginalnych (grubość powyżej 190 cm obwodu), grupę drzew średnich, dosadzonych

2. Pas pieszy ze ścieżką rowerową. Fot. W. Bobek.

3. Torowisko tramwajowe. Fot. W. Bobek.

Tabela 1. Udział drzew w poszczególnych kategoriach (stan z listopada 2007 r.)

Oznaczenie kategorii	Nazwa kategorii	Liczba waloryzacyjna	Liczebność w rzędzie		
			A (%)	B (%)	C (%)
Pełna:			137	154	189
0	Dosadzone młode Luki	0	4 (3%) 20 (15%)	17 (11%) 24 (16%)	28 (15%) 28 (15%)
1M	Martwe	1	3 (2%)	6 (4%)	0 (0%)
1U	Umierające	1	23 (17%)	13 (8%)	25 (13%)
1N	Niebezpieczne	1	54 (39%)	54 (35%)	52 (28%)
2	Stan zły	2	23 (17%)	34 (22%)	39 (21%)
3	Stan średni	3	10 (7%)	6 (4%)	17 (9%)
Razem (bez luk):			117 (85%)	130 (84%)	161 (85%)

w ciągu długiego okresu przed i po wojnie oraz grupę drzew młodych, dosadzonych w ostatnich latach. Procentowa kompletność poszczególnych rzędów jest podobna i wynosi około 85%. Ta statystyka obejmuje wszystkie drzewa w alei, tzn. pierwotne, dosadzone starsze i dosadzone młode (kategoria 0). Istnieje wciąż wiele drzew z pierwszego nasadzenia, w poszczególnych rzędach odpowiednio: A 41 (30%), B 22 (14%) i C 51 (27%). Po odjęciu młodych dosadzonych w ciągu ostatnich kilku lat drzewek, kompletność wynosi odpowiednio: 82%, 73% i 70%. Pod względem kompozycyjnym, oddziaływania na percepcję, jak i pod względem statycznym i zdrowotnym, najlepiej zachowany jest rząd lip (C). Zdecydowanie gorzej zachowane są oba rzędy jesionów. W rzędzie A, jesiony od strony torowiska, stan zdrowotny i przede wszystkim statyczny jest bardzo zły. Jest to ewidentnie wynik negatywnego wpływu linii tramwajowych, ich eksploatacji, konserwacji i modernizacji. W tym rzędzie nie uwzględnione zostały luki przypadające na

skrzyżowania ulic i przystanki tramwajowe. W rzędzie B największy wpływ ma ruch kołowy, parking i oświetlenie uliczne, a także poprzeczny niezorganizowany ruch pieszy prowadzący do silnego wydeptywania gruntu. Na uwagę zasługuje duża liczba drzew niebezpiecznych w poszczególnych rzędach: A 54, B 54 i C 52 sztuki, co stanowi odpowiednio 39%, 35% i 28% kompletnego stanu. Wszystkie drzewa pierwotne należą do tej kategorii. Stan zdrowotny drzew jest bardzo zły. Poniższe zestawienie pokazuje stan pni.

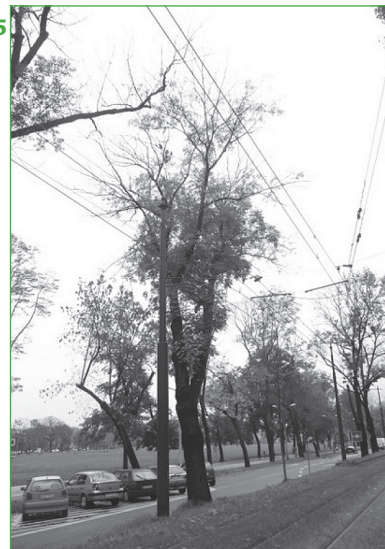
Nr	Cecha	Rząd A	Rząd B	Rząd C
1	Rany	109 (93%)	112 (86%)	135 (84%)
2	Defekty pnia	64 (54%)	81 (62%)	112 (68%)
3	Przysypane odziomki	117 (100%)	130 (100%)	117 (73%)

Tabela 2. Stan drzew w alei (stan z listopada 2007 r.)

Zarejestrowano 22 owocniki hub rozkładających drewno pni i korzeni, *Schizophyllum commune* 6 x, *Armillaria* sp. 5 x, *Exidia* 3 x, *Trametes* sp. 1 x, *Nectria* sp. 1 x. Podniesienie środka ciężkości i środka naporu wiatru czyni drzewa bardzo niebezpiecznymi. Defekty pni w postaci szczelin i pęknięć są objawami wskazującymi na problemy statyczne wewnątrz nich. Należy przypuszczać, że systemy korzeniowe przede wszystkim jesionów są silnie zredukowane i poranione w wyniku prac modernizacyjnych jezdni, ciągu pieszego i torowiska. Mimo remontu jezdni i torowiska nie zostały rozwiązane podstawowe problemy siedliskowe jesionów rzędów A i B. Stan ilościowy bardzo szybko maleje, o czym świadczą liczby drzew dosadzonych – młodych. Według poprzedniej inwentaryzacji, z 2004 r., w poszczególnych rzędach rosną jeszcze: w rzędzie A – 133 jesiony, w rzędzie B – 179 jesionów, w rzędzie C – 169 lip⁶.

4. Rząd C, luka obsadzona. Fot. M. Siewniak.

5. Rząd A, luka. Fot. M. Siewniak.

Waloryzacja – stan zachowania drzewostanu poszczególnych rzędów al. 3 Maja:

- Drzewa z pierwszego nasadzenia:
 - Rząd A 41 (30%)
 - Rząd B 22 (14%)
 - Rząd C 51 (27%)
- Kompletność (bez luk i najmłodszych drzewek):
 - Rząd A 82%
 - Rząd B 73%
 - Rząd C 70%.

Stan zachowania i stan zdrowotny drzewostanu jest niedostateczny i upoważnia do podjęcia decyzji o rekonstrukcji całej alei. Przewidywana rekonstrukcja alei rozłożona została na trzy etapy co dwa lata, przy czym możliwe są różne warianty. Na podstawie stanu zdrowotnego poszczególnych drzew wyznaczone zostały odcinki technologiczne (manipulacyjne) o wstępnie ustalonej długości po 150 m, obejmujące po 15 jesionów lub 18-20 lip. Zakłada się wymianę drzew odcinkami technologicznymi. Wyznaczono po 10 odcinków w każdym z trzech rzędów. Długość ostateczna każdego z nich jest skorygowana w oparciu o stan drzew rosnących przy granicy sąsiadujących odcinków technologicznych. Proces pełnej rekonstrukcji jest konieczny a zarazem radykalny w odbiorze, dlatego też, by możliwie zobjektywizować kolejność prac, dla poszczególnych odcinków technologicznych określona została średnia liczba waloryzacyjna opisująca stan zachowania drzew przynależnych do niego. Działania zaplanowano w taki sposób, aby rozpoczynały się od odcinków z drzewami najgorszymi (pierwszy etap) do odcinków z drzewami w stanie średnim (trzeci etap). Bardzo ważnym założeniem jest fakt, iż odcinki technologiczne poszczególnych rzędów nie powinny się pokrywać w poprzek osi podłużnej alei. Kolejność postępowania rekonstrukcyjnego następuje od rzędu C (lip), ze względu na jego znaczenie estetyczne jako ściany dla patrzących z Błoń.

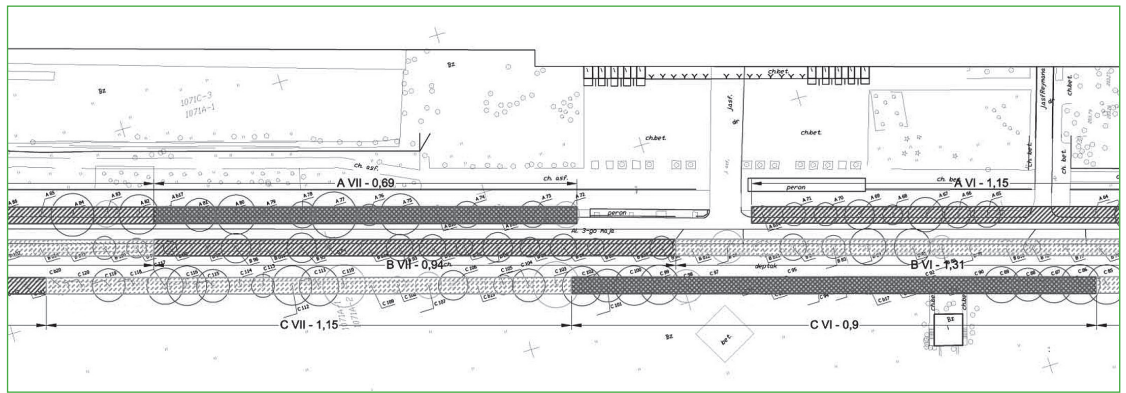
Utrzymanie trójrzędowego układu drzew jest rozwiązaniem uzasadnionym. Zapewnia to więcej przestrzeni dla pieszych, kolarzy i wrotkarzy oraz dobrze wydziela poszczególne rodzaje ruchu. Ruch pieszy z wydzieloną ścieżką rowerową i wrotkarską jest bardzo intensywny przez cały rok. Odbywa się też w poprzek całego ciągu w sposób niekontrolowany, a podczas zawodów sportowych w sposób spontaniczny. Kierunek działań rewaloryzacyjnych w tym względzie, szczególnie w rzędach A i B, zmierza do skanalizowania ruchu w przygotowanych miejscach, a w pozostałych do jego eliminacji poprzez wprowadzenie roślinności okrywowej. W proponowanym doborze przewiduje się odmiany tych samych historycznie gatunków, o wzroście mniejszym, koronach wąskich z wzniesionym ugałęzieniem: *Tilia xeuropaea* 'Pallida', *Fraxinus excelsior* 'Atlas', *Fraxinus excelsior* 'Westhof's Glory' lub *Fraxinus angustifolia* 'Raywood', ale bardziej tolerancyjnych na warunki miejskie i komunikacyjne. Wymaga tego konieczność zapewnienia 4,5 metrowej skrajni pionowej dla masowo

⁶ L. Król, Ocena zdrowotna i sanitarna drzew rosnących w trzech szpalerach wzdłuż alei 3 Maja w Krakowie, Kraków 2004.

LEGENDA:

- odcinek technologiczny
- AIII-0,57 - oznaczenie rzędu i numeru odcinka oraz średnia waloryzacyjna
- etap I rekonstrukcji
- etap II rekonstrukcji
- etap III rekonstrukcji
- A1 - drzewa w średnim stanie [3]
- A2 - drzewa w złym stanie [2]
- A3 - drzewa do usunięcia [1U]
- A4 - drzewa do usunięcia - niebezpieczne [1N]
- A5 - drzewa do usunięcia - martwe [1M]
- A6 - drzewa dosadzone [0]
- A7 - brak drzewa [0]

SIEMNIAK LORBERG PPHU Sp. z o.o. ul. Topolowa 30 Pielonów, 06-555 Terczyn	
STANOWISKO	OSZCZĘDZKA DRZEWOSTANEM
WYKONAWCA	ARCHITECTURA KRAJOBRAZU
WYBÓR	ALEJA 3 MIAST
LOKALIZACJA	AL. 3 MIAST, Krynów
INWESTOR	KRAKOWSKI ZARZĄD KOMUNALNY
TEMAT WYKONANIA	PLAN GOSPODARKI DRZEWOSTANEM
OPRACOWAŁ	prof. dr hab. inż. Marek Siemniak
	mgr inż. Wojciech Bobek architekt krajobrazu
	mgr inż. Marek Bogdanowicz architekt krajobrazu
SKALA	1:500 DATA OPRAWY 12.2007 PLANISZA 2

6. Gospodarka drzewostanem. Podział na odcinki manipulacyjne.

parkujących tutaj autokarów, napowietrznej trakcji tramwajowej i latarni. Jesiony w rzędach A i B sadzone winny być w odstępach co 10 m w przygotowane rowy sadzeniowe o maksymalnie możliwej szerokości 2 m, zabezpieczone na brzegach folią, a linia sadzenia powinna przebiegać przez środek pasa wegetacyjnego. Etapowanie prac musi być ściśle połączone z równoległą prowadzoną wycinką, zgodnie z planem gospodarki drzewostanem. Zarówno rowy sadzeniowe, jak i doły sadzeniowe muszą zostać wypełnione substratem składającym się głównie z materiału szkieletowego, zapewniającego trwale luźną strukturę podłoża, konieczną do rozwoju korzeni. Należy przewidywać dwuwarstwowe wypełnienie rowów i dołów. Po posadzeniu drzew powierzchnia pasa wegetacyjnego zostanie obsadzona trwałą roślinnością okrywową. Dobór krzewów może być urozmaicony. W rzędzie A akcentowane powinny być przejścia poprzeczne dla pieszych odcinkami roślin niższych, np.: *Pachysandra torminalis*, *Hedera helix*, *Euonymus fortunei* w odmianach, *Vinca minor*. Na pozostałych odcinkach sadzone mogą być przykładowo *Cotoneaster* sp., *Berberis thunbergii* w odmianach, *Berberis verruculosa*, *Caragana spinosa*, *Mahonia aquifolium*, *Mahonia repens*, *Lonicera nitida*, *Lonicera pileata*, *Symphoricarpos che-naulti* `Chancock`. Dobór krzewów preferuje wysokość do 1 m, cienioznośność, zimozieloność, tolerancję na podmuchy wiatrów, łatwość pielęgnacji. Mogą pojawić się byliny *Asarum europeum*, *Epimedium rubrum*, *Waldsteinia geoides*, *Cornus canadensis*, *Neptea fassenii*, *Hosta* sp. i in. W rzędzie B współosiowo do drzew zastosowano żywopłot strzyżony corocznie. Dodatkowym celem tego rzędu jest izolacja ciągu samochodowego od alei pieszo-rowerowej. Posadzenie żywopłotu z krzewów powinno zapewnić lepsze wa-

runki dla rekreacji i jednocześnie poprawić warunki wzrostu dla drzew oraz ochronę pni przed samochodami. Do budowy żywopłotu przydatne mogą być *Ligustrum vulgare* `Atrovirens`, *Ribes alpinum*. W rzędzie C lipy sadzone powinny być w doły wykopywane w odstępach co 8 m.

Całe historyczne wyposażenie uznaje się za sprawdzone i pozostawia się w formie zmodernizowanej. W rzędzie A jesionów ustawione są historyzujące słupy metalowe, podtrzymujące trakcję tramwajową. W rzędzie jesionów B korekty wymaga rozmieszczenie latarni, z możliwością, a raczej koniecznością ich wymiany wraz z instalacją. W pasie lip C zaprojektowane są zwykłe, stałe, dwustronne ławki, kosze na śmieci i automaty telefoniczne, hydrant i źródło wody oligocieńskiej.

Aleja samochodowa jest całkowicie wykorzystana zarówno co do pojemności parkingowej, jak i przepustowości (jeden kierunek ruchu). Należy spodziewać się przepełnienia przestrzeni parkowania podczas imprez sportowych. Nawierzchnie poszczególnych ciągów komunikacyjnych muszą spełnić wymagania techniczno-komunikacyjne z jednej strony, a z drugiej uwzględnić wymagania rozwojowe korzeni drzew. Dotyczy to szczególnie rzędu C. Przewiduje się możliwość rozrastania się korzeni lip poza obręb dołów sadzeniowych. Należy więc przewidzieć od strony północnej nawierzchnie przepuszczalne dla wody i powietrza. Wąski dwumetrowy pas rzędów A i B powinien zostać wyizolowany od martwego podłoża ciągu pieszego, samochodowego i tramwajowego. Izolacja podbudowy torowiska i jezdni samochodowej będzie korzystna zarówno dla urządzeń inżynierskich ciągów komunikacyjnych, jak i drzewostanu alei. Nowatorska nawierzchnia torowiska posiada już znakomity trawnik. Postulatem koniecznym dla współczesnego układu alejowego powinien być układ automatycznego nawadniania.

Szczególnego rozwiązania wymaga aranżacja początku alei i powiązania go z węzłem komunikacyjnym przy Alejach Trzech Wieszców. Jest to miejsce

historycznie szczególne, łączące krakowskie Błonia ze starym miastem. W bezpośrednim otoczeniu wznosi się gmach Muzeum Narodowego oraz secesyjny kwartał kamienic Teodora Talowskiego. Aranżacji wymaga również zakończenie alei i powiązanie go z pętlą tramwajową, modernistycznym układem Cichego Kącika oraz planowanym gmachem Capella Cracoviensis u jej wylotu przy ulicy Piastowskiej.

Aleja 3 Maja do 2008 r. miała dwóch zarządców, jednego od zieleni, drugiego od dróg, którzy nie potrafili się porozumieć w sprawie realizacji projektu. Podstawowym problemem jest występowanie podziemnego uzbrojenia i braku synchronizacji pomiędzy remontami związanymi z przebudową kabli i nawierzchni a rekonstrukcją drzewostanu alei. W ubiegłym roku podjęto decyzję dotyczącą tylko usunięcia poszczególnych drzew martwych lub niebezpiecznych. Obecnie sytuacja trochę się zmieniła, gdyż spółki miejskie uległy przekształceniom administracyjno-kompetencyjnym. To stwarza nadzieję na realizację projektu.

ALEJA NMP W CZĘSTOCHOWIE

Dla mieszkańców i pielgrzymów trzonem urbanistycznego centrum Częstochowy jest dziewiętnastowieczny układ alei Najświętszej Maryi Panny. Jest to najważniejsza piesza arteria w mieście, przyjmująca pielgrzymów przybywających na Jasną Górę. Obie jednokierunkowe jezdnie są jednocześnie jednym z głównych ciągów komunikacyjnych aglomeracji, a sama aleja krzyżuje się z kilkoma innymi ulicami.

Aleja została wytyczona na terenie niezabudowanym w 1818 r. w związku z połączeniem starej i nowej Częstochowy (tzw. Częstochówki). Układ rozpoczyna się od zabytkowego kościoła św. Zygmunta i zmierza ku klasztorowi O. Paulinów na Jasnej Górze, kończąc się u podnóża Wzgórza Jasnogórskiego, na granicy zabytkowych parków Staszica i 3 Maja. W historycznych źródłach można znaleźć informację o tym, że jeszcze jako ul. Panny Marii została obsadzona głównie robiniami i kasztanowcami. Wybór kasztanowca spowodowany był faktem, że jest to jedyne drzewo sadzone przy obiektach sakralnych „na chwałę Boga”, symbolizujące jednocześnie „pobożny żywot” i „ubóstwo”. Kasztanowce wymarły zimą 1928/29. W 1934 r. aleja została obsadzona po raz drugi.

Obecnie aleja Najświętszej Maryi Panny dzielona jest zwyczajowo na trzy odcinki. Każdy z nich jeszcze w latach 90. XX w. obsadzony był innymi gatunkami drzew. W pierwszej części alei, tzn. od strony kościoła św. Zygmunta, dominowały klony pospolite i jawory z niewielką domieszką lip, odcinek drugi obsadzony jest do dziś starymi lipami, w trzeciej

7. Wizualizacja kontrastu „miękkiej” lipy holenderskiej z gotycką wieżą na Clara Monte (M. Siewniak, A. Haber).

zaś części rosły topole berlińskie (lub carskie) i kilka chińskich.

Rewaloryzację alei Najświętszej Maryi Panny w Częstochowie rozpoczęto od fragmentu usytuowanego najbliżej Jasnej Góry, odcinka trzeciego. Głównym powodem był zły stan zdrowotny dużej części zadrzewienia topolowego, pochodzącego prawie w całości z 1934 r. i związane z tym zagrożenie dla mieszkańców, pielgrzymów oraz ruchu samochodowego. W 1974 r. po raz pierwszy usunięto nadmiernie rozrośnięte konary. W 1986 r. kolejne radykalne cięcie górnych gałęzi i wierzchołków zdecydowanie pogorszyło stan vitalny drzew. Odnowę alei rozpoczęto w 1992 r. od zlecenia wykonania ekspertyzy dendrologicznej wraz z wytycznymi do jej rekonstrukcji. Dokonano inwentaryzacji drzew, sporządzono charakterystykę warunków siedliskowych, ocenę dendrologiczną, a także przygotowano warianty odnowy alei, przegląd gatunków i odmian przydatnych do rekonstrukcji oraz jej techniczne założenia. Wykonane zostały badania chemiczne gleby i liści. W 1995 r. opracowano koncepcję architektoniczno-przyrodniczą rewitalizacji trzeciej części odcinka alei w Częstochowie. Ekspertyza dotyczyła zarówno wymiany zieleni, jak i nawierzchni oraz elementów małej architektury, a także poruszała kwestie zmian w organizacji ruchu. W następnej kolejności przystąpiono do przygotowania projektu technicznego. Z uwagi na przewidywane bardzo duże koszty kompleksowej rewitalizacji alei oraz niedostosowanie układu komunikacyjnego w centrum miasta, odstąpiono od przebudowy nawierzchni i infrastruktury technicznej.

Podczas przygotowań inwestycji przeprowadzono także szeroką dyskusję społeczną – głównie na temat wymiany samej zieleni. Debata z udziałem mieszkań-

ców, lokalnych mediów oraz radnych Rady Miasta uznana została przez inicjatorów przedsięwzięcia za niezbędne działanie, otwierające drogę do jego możliwie bezkonfliktowej realizacji. Najgorętsze dyskusje, poza samą wymianą, budził dobór drzew, które miały zastąpić problematyczne i niebezpieczne topole. Takie przygotowanie inwestycji pozwoliło ówczesnym władzom Częstochowy na uniknięcie ostrych protestów i spóźnionych dyskusji, przeszkadzających w prowadzeniu prac związanych zarówno z usunięciem starych drzew, do których wielu mieszkańców było bardzo przywiązanych, jak i posadzeniem nowych roślin.

W pierwszym, szerokim doborze zaproponowano sześć taksonów, które musiały spełniać zarówno kryteria kompozycyjno-symboliczne (dostosowane do kultu maryjnego), jak i siedliskowe. Dodatkowo na dobór wpływały warunki przestrzenne alei, określone jej szerokością i małą wysokością szczelnych pierzei. Ważne okazało się także przepuszczalne, rdzinowe podłoże i gleby *Clara Monte*, charakteryzujące się wysokim pH i niską sorpcją wodną. Jednak decydującego znaczenia nabrały elementy widokowe z dominantą klasztoru, czyli łagodny pokrój drzew kontrastujący z gotycką wieżą. Zaproponowane zostały: lipa warszawska *Tilia tomentosa* 'Varsaviensis', dąb szypułkowy odm. stożkowata *Quercus robur* 'Fastigiata', leszczyna turecka *Corylus colurna*, brzoza brodawkowata odm. stożkowata *Betula pendula* 'Fastigiata', robinia akacjowa odm. piramidalna *Robinia pseudoacacia* 'Pyramidalis' i głóg jednoszyjkowy odm. kolumnowa *Crataegus monogyna* 'Stricta'. Ostatecznie spośród trzech gatunków branych pod uwagę wybrano do posadzenia lipę warszawską – *Tilia tomentosa* 'Varsaviensis' – (pozostałe proponowane w wąskim doborze drzewa to dąb szypułkowy *Quercus robur* 'Fastigiata' w odmianie kolumnowej i leszczyna turecka *Corylus colurna*).

W efekcie wymiana zieleni w trzeciej części alei Najświętszej Maryi Panny przeprowadzona została w 1999 r. i przebiegła praktycznie bezkonfliktowo. Koszt jej przebudowy wyniósł 360 tys. zł. Kwota ta obejmowała pełen zakres prac związanych z wymianą zieleni i roczną pielęgnacją nowych nasadzeń. W miejsce usuniętych 129 topoli – *Populus xberolinensis* lub *Populus x petrovskiana* – posadzono 178 lip holenderskich w odm. cesarskiej – *Tilia xeuropaea* 'Pallida'. Mimo usilnych starań nie znaleziono wówczas odpowiednio dużej lipy warszawskiej.

Szeroki ciąg pieszy o nawierzchni asfaltowej umożliwił sporządzenie substratu na miejscu.

Drzewa z bryłą korzeniową sadzone były w tzw. rowie wegetacyjnym o szerokości 100 cm i głębokości 80 cm, w którym grunt rodzimy wymieniono

8. 5 lat po rekonstrukcji 3. odcinka alei NMP w Częstochowie. Fot. UM Częstochowa.

na substrat sporządzony zgodnie z dokumentacją projektową. Zawierał on grube, odpadowe frakcje keramzytu, mające zabezpieczyć przestrzeń korzeniową przed zagęszczeniem i tym samym zapewnić trwałą przewiewność.

Pod drzewami na ok. 80% powierzchni wykonano trawniki, a pozostałe 20% obsadzono krzewami okrywowymi, ułożonymi na wydzielonych rabatach w formie pasów otoczonych trawnikami. Takie same rozwiązania kompozycyjne zastosowano przy rewaloryzacji zieleni w pierwszej części alei Najświętszej Maryi Panny w 2006 r., ale już z zastosowaniem lipy warszawskiej.

Dzięki właściwemu podejściu do zagadnienia na wszystkich etapach realizacji i dużej staranności wykonania udało się osiągnąć oczekiwany rezultat. Aleja uzyskała dojrzałość kompozycyjną już po pięciu latach.

Drzewa i krzewy przyjęły się w 100%, a odbiór społeczny działań podjętych przez gospodarzy miasta, mimo wcześniejszych kontrowersji, był bardzo dobry.

W ten sposób w 2007 r. w Częstochowie dokończono proces rewaloryzacji trzeciego odcinka alei Najświętszej Maryi Panny, dokonując modernizacji nawierzchni, elementów małej architektury oraz częściowo wyłączając ten fragment alei z ruchu pojazdów. Przebudowie uległa również zieleń niska, a na zieleńcach zbudowano system automatycznego nawadniania, który wpłynął na istotną poprawę kondycji drzew. Całość założenia, mimo iż realizowana już na podstawie nowego projektu, bardzo zbliżyła się do założeń koncepcji z 1995 r. O sukcesie całej

go przedsięwzięcia może świadczyć fakt, że odnowę trzeciego odcinka alei wyróżniono w konkursie „Lider Małopolski” 2007 na „Najlepsze Przedsięwzięcie Roku w Małopolsce”.

Należy podkreślić, że w ten sposób zieleni w ogromnej mierze wpływa na pozytywną ocenę całego przedsięwzięcia, mając niebagatelne znaczenie dla właściwego kształtowania przestrzeni publicznej.

BIBLIOGRAFIA

Encyklopedia Krakowa, Warszawa-Kraków 2000, s. 1009-1010.

D. Karg, *Allen als Gegenstand der Denkmalpflege. Architektur der DDR*, 1982, s. 492-496.

A. Koziół, *Wielka Łąka czyli krótka historia krakowskich Błóż*, Kraków 2005.

L. Król, *Ocena zdrowotna i sanitarna drzew rosnących w trzech szpalerach wzdłuż alei 3 Maja w Krakowie*, Kraków 2004.

M. Siewniak, *Gospodarka drzewostanem w założeniach parkowo-ogrodowych*, „Komunikaty dendrologiczne” nr 16, Warszawa 1990.

Na uwagę zasługuje również fakt, że dzięki z powodzeniem zrealizowanej wymianie zieleni w trzeciej części alei Najświętszej Maryi Panny, dalsze prace na pierwszym odcinku czy rewaloryzacja parków jasnogórskich nie budziły już większych kontrowersji.

M. Siewniak, A. Banzhof, *Problemy rekonstrukcji alei w ogrodach zabytkowych na przykładzie centralnej alei w Mosznej*, „Komunikaty dendrologiczne” nr 18, Warszawa 1991.

M. Siewniak, D. Kusche, *Baumpflege heute*, Berlin-Hannover 2009.

M. Siewniak, W. Bobek, *Podkrzesywanie drzew*, „Zieleń Miejska” nr 2(5), 2007.

M. Siewniak, S. Jończyk, *Przebieg rewaloryzacji III alei Najświętszej Maryi Panny w Częstochowie*. „Zieleń Miejska”, nr 3.

L. Wessolly, M. Erb, *Handbuch der Baumstatik und Baumkontrolle*, Berlin-Hannover 1998.